

Zdzisław Gębołyś

Biblioteka klasztorna Beuron

Fides: Biuletyn Bibliotek Kościelnych 1 (36), 27-40

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ZDZISŁAW GĘBOŁYŚ¹

BIBLIOTEKA KLASZTORNA BEURON

Wstęp

Biblioteka klasztorna w Beuron, podobnie jak każda biblioteka szkolna, uniwersytecka i inna, jest częścią instytucji służącej realizacji postawionych jej celów i zadań. Rola biblioteki klasztornej wykracza jednak znacznie poza funkcje przypisane zwykłej bibliotece. Biblioteka klasztorna służy zakonnikom (Kościółowi), służy nauce, służy też społeczeństwu. Z uwagi na wielowiekową historię biblioteka klasztorna jest też często skarbnicą pamięci o przeszłości ukrytej w księgach rękopiśmiennych, w inkunabułach, później – w starych drukach. Próbując opisać dzieje jednej z wielu bibliotek klasztornych należących do świata zachodniochrześcijańskiego, nie sposób traktować jej w oderwaniu od instytucji i miejsca, w którym funkcjonowała i często do dziś dnia funkcjonuje. Tak jak trudno wyobrazić sobie klasztor bez biblioteki, tak niemożliwe jest rozprawianie o klasztorze w oderwaniu od miejsca jego lokalizacji, od jego wkładu intelektualnego, nierzadko cywilizacyjnego (także technicznego), jaki wnosi on w rozwój danej społeczności.

Wybierając za przedmiot opisu bibliotekę klasztorną w Beuron, pragniemy przedstawić właśnie w takim ujęciu – w pierwszej kolejności – miejsce (*genius loci*) i w największym skrócie dzieje klasz-

¹ Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach.

toru. Następnie klasztor, w tym jego historię i stan współczesny. I dopiero na tym tle przedstawimy samą bibliotekę: jej zbiory, działalność oraz pozycję w niemieckim bibliotekarstwie. Warto się tym zająć z co najmniej trzech powodów: Beuron i biblioteka klasztorna są zupełnie nieznane przeciętnemu Polakowi, także przeciętnemu bibliotekarzowi i bibliotekoznawcy polskiemu. Ponadto niewiele jest takich miejsc na świecie, które do dziś tak ściśle byłyby związane z klasztorem, na których klasztor wycisnęłoby tak głębokie piętno. I trzeci, nie mniej ważny powód: klasztor w Beuron i samą bibliotekę klasztorną wiele łączy z Polską, zwłaszcza przez osobę księcia Edmunda Fryderyka Radziwiłła.

1. Beuron – historia i współczesność

Beuron leży w krajobrazowo urokliwej dolinie Dunaju, w regionie Bodensee-Oberschwaben, około 25 km od miasta powiatowego Sigmaringen. Beuron wraz z okolicznymi miejscowościami tworzy centralną część parku przyrodniczego Górnego Dunaju. Właśnie rzeka Dunaj – wąska, płynąca leniwie – przelamuje się w Beuron przez wapienny masyw. Współczesne Beuron zajmuje powierzchnię ok. 35 km², obszar pięciu gmin, zamieszkaną przez niespełna 700 mieszkańców. Z racji niewątpliwych walorów historycznych i krajoznawczych ten przepiękny zakątek południowo-zachodnich Niemiec odwiedza rocznie ok. 300 tys. turystów².

Pierwsze ślady osadnictwa w Beuron datuje się na średnią epokę kamienia łupanego. Wykopaliska archeologiczne prowadzone od dziesiątek lat odsłoniły również ślady kultury wczesnomезolitycznej, pozostałości kultury ceramiki urnowej oraz dowody osadnictwa rzymskiego. Po raz pierwszy wspomina się Beuron pod mianem „Purron” w wykazie klasztorów St. Gallen w 861 roku. Przez wiele lat Beuron było enklawą Hohenzollernów. Kronika Andechsa z 1020 roku wspomina o siedzibie rycerskiej w miejscowości Hausen w dolinie. Tragiczne piętno na historii Beuron wycisnęła wojna trzydziestoletnia, w trak-

² *Beuron*, <http://www.beuron.de/>, 31.11.2012; *Benediktinenkloster Beuron*, <http://www.erzabtei-beuron.de/kloster/index.html>, 31.11.2012.

Fot. 1. Spiętrzenie Dunaju przed elektrownią wodną, nieopodal klasztoru w Beuron [fot. autor]

cie której klasztor został zniszczony, szczęśliwie jednak następnie odbudowany. Po sekularyzacji w 1802 roku Beuron weszło w 1803 roku w skład księstwa Hohenzollernów, Sigmaringen. W latach 1849-1862 Beuron należało do Prus, po tym zaś okresie aż do dziś w zmienionych warunkach ustrojowych wchodzi w skład Badenii-Wirtembergii³.

2. Klasztor w Beuron

Dzieje klasztoru kryją się głęboko w mrokach historii: sięgają 1077 roku, gdy założono konwikt augustiański. W 1253 roku klasztor przeszedł w posiadanie dziedziczne Hohenzollernów, w 1303 zaś został nadany jako lenno biskupstwu Konstancji. Po sekularyzacji, w 1802 roku życie zakonne w Beuron zamilkło na sześćdziesiąt lat. Reaktywacja klasztoru w 1862 roku była zasługą księżnej Kathariny von Hohenzollern, która tworząc fundację, przyczyniła się do osiedlenia w klasztorze dwóch benedyktynów: Maurusa i Placyda Wol-

³ *Beuron, art. cyt.*

tera. Rok później na miejscu byłego klasztoru Augustianów powstał klasztor benedyktyński, podniesiony w 1868 roku do rangi opactwa. Klasztor w Beuron stał się też zaczątkiem powstania Beuroner Kongregation, zrzeszenia szesnastu klasztorów benedyktyńskich w Niemczech, w Austrii i w Szwajcarii. W latach 1875-1887, w następstwie bismarckowskiego kulturkampfu, mnisi musieli opuścić Beuron, ale zaraz po powrocie zaczął się nieprzerwany, trwający do dziś okres dynamicznego rozwoju klasztoru. W 1887 roku Beuron zostało podniesione do rangi arcyopactwa⁴.

Fot. 2. Widok ogólny na opactwo w Beuron [fot. autor]

Opactwo benedyktyńskie w Beuron prowadzi od samego prawie początku swego istnienia bardzo różnorodną działalność, poczynając od ściśle religijnej, poprzez naukową, a na komercyjnej kończąc. W 1866 roku mnisi założyli Theologische Hochschule, działającą do 1963 roku, istniejącą pod względem prawnym do dziś. W 1945 roku powstał przy klasztorze Vetus-Latina-Institut, który postawił sobie za cel zgromadzenie i wydanie wszystkich zachowanych starołacińskich przekładów Biblii. W 1894 roku mnisi utworzyli przy klaszto-

⁴ *Benediktinenkloster Beuron, art. cyt.*

rze działającą do dziś szkołę muzyki kościelnej, natomiast w 1894 roku Desiderius Lenz zainicjował *Beuroner Kunstschule*, styl architektoniczny przypominający budowlę wschodniego Kościoła prawosławnego lub koptyjskiego. Zakonnicy zajmują się również uprawą roli, jednakowoż podstawowym celem opactwa jest pielęgnowanie liturgii, modlitwy i śpiewów chóralnych. Furta kościoła i opactwa, wybudowanego w barokowym stylu w latach 1732-1738, jest otwarta dla wszystkich wiernych, w tym i dla pielgrzymów, w godzinach od 5 do 22. Mogą oni uczestniczyć w bogatym życiu religijnym, wysłuchać porannej hory, wziąć udział w modlitwie różańcowej, w nie-sporach lub w wieczornej komplecie⁵.

Fot. 3. Opactwo w Beuron. Widok ogólny
[fot. P. Tysarczyk, źródło: Wikipedia]

Klasztor w Beuron jest okazałą budowlą (8 900 m²), a właściwie kompleksem budynków utworzonych przez kościół parafialny i pielgrzymkowy pod wezwaniem św. Marcina i Najświętszej Marii Panny, z przepięknym ołtarzem i kaplicą w stylu *Beuroner Kunstschule*. Na terenie klasztoru znajdują się ponadto: księgarnia, sklep z kulinariami produkowanymi przez mnichów. W 2009 roku niedaleko północ-

⁵ *Tamże.*

nej fasady kościoła zbudowano elektrownię wodną Sankt-Maurus. Beuron znajduje się na szlaku pielgrzymkowym św. Jakuba. Do obszaru opactwa należy również odległa o 3 km kaplica św. Maurusa. Opactwo to w latach 1927-1933 odegrało znaczącą rolę w formacji duchowej Edyty Stein przed jej wstąpieniem do Karmelu.

Fot. 4. Ołtarz kościoła pw. św. Marcina i Najświętszej Marii Panny w opactwie w Beuron [fot. autor]

3. Biblioteka klasztorna w Beuron

3.1. Stara biblioteka klasztorna

Dzieje biblioteki klasztornej w Beuron są równie stare, co sam klasztor. Można to stwierdzić, nie bacząc na brak dokumentów źródłowych, zważywszy, jak ważnym składnikiem życia klasztornego była książka. Jakkolwiek pierwsze pewne wiadomości o bibliotece, jej rozmiarach i zawartości pochodzą dopiero z początku XIX wieku. Siedemnaście lat po sekularyzacji zakonu, w 1819 roku, na polecenie władz w Sigmaringen przeprowadzono inwentaryzację księgozbioru⁶. Na tej podstawie proboszcz Kohler sporządził katalog najważniejszych dzieł prawniczych i teologicznych, który liczył 530 tomów. Cały księgozbiór proboszcz szacował na ok. 17 – 18 tys. woluminów. Przed sekularyzacją zbiór ten musiał być faktycznie większy, skoro – jak donosił bliżej nieznanemu Herr Obervogt – po zamknięciu klasztoru stał on otworem dla wszystkich, w efekcie czego doszło do utraty wielu cennych dzieł. Jeśli dodamy do tego straty powstałe podczas wojny trzydziestoletniej i wojen wyzwoleńczych (1810-1912), kiedy to klasztor przez długi czas służył jako lazaret dla austriackich żołnierzy, możemy przyznać słuszość Kohlerowi, który szacował wielkość biblioteki klasztornej na około 20 tys. tomów⁷. Cały uratowany od dalszego zniszczenia, a nawet zagłady księgozbiór powędrował do Sigmaringen i tam został włączony do biblioteki książęcej. Do naszych czasów przetrwała właśnie jego część teologiczna i prawnicza, pozostałe zaś książki zostały roztrwonione bądź sprzedane za bezcen. Tak więc w 1863 roku, gdy klasztor został zasiedlony na nowo, bibliotekę trzeba było budować praktycznie od podstaw.

3.2. Nowa biblioteka

Podwaliny pod nową bibliotekę stworzyli benedyktyni – założyciele nowego klasztoru w Beuron: Maurus Wolter i Placyd. Maurus Wolter zakupił pierwsze książki do biblioteki za 160 florenów, które otrzymał z tytułu honorarium autorskiego. Współbrat założyciel Placyd zdobywał w latach 1862-1868 książki do biblioteki, podrózu-

⁶ U. Engelmann, *Das Schicksal der alten Klosterbibliothek*, „Freiburg Diözesan Archiv” 73 (1953), s. 182-191.

⁷ *Tamże*.

jąc po Niemczech, odwiedzając biblioteki, dwory, klasztory, wypraszając między innymi dublety, np. w Staatsbibliothek w Monachium. Biblioteka w Beuron musiała zaczynać praktycznie od zera. Stara biblioteka klasztorna – rozparcelowana, rozproszona, zdewastowana – właściwie przestała istnieć. Ze starego księgozbioru dopiero w 1955 roku powróciło do Beuron zaledwie 200 tytułów⁸. Okres kulturkampfu biblioteka przeżyła szczęśliwie w nienaruszonym stanie. Spora w tym zasługa księżnej Kathariny von Hohenzollern, która w latach 1879-1887 przeniosła swoją rezydencję do Beuron. Księżna zresztą regularnie obdarowywała bibliotekę, tak że około 1880 roku jej stan wynosił ok. 13 tys. tomów. Dalszy rozwój biblioteki w dużym stopniu zależał również od darów i wymiany. Wymianę książek prowadzono głównie z siostrzanymi klasztorami. Systematyczną wymianę dubletów rozpoczęto w Beuron po 1910 roku, głównie z bibliotekami klasztorowymi, z biblioteką uniwersytecką we Fryburgu Bryzgowijskim, także z wydawnictwem Herder-Verlag. Do głównych ofiarodawców klasztoru należeli duchowni, nauczyciele i arystokraci. W 1880 roku 100 tomów sprezentował bibliotece repetytor Meier z Glatt. Jakies 2 tys. tomów przekazał bibliotece książę Edmund Radziwiłł po wstąpieniu do klasztoru w Beuron jako brat Benedykt. W darze księcia Radziwiłła znalazły się m.in. inkunabuły, stare druki, czeskie i polskie księgi klasyczne. Książę Radziwiłł ufundował ponadto bibliotece za 1,5 tys. marek *Monumenta Germaniae historica*⁹. W 1890 roku księgozbiór biblioteki liczył już 25 900 tomów, dzięki kolejnym darom od klasztorów, od bibliotek uniwersyteckich, od antykwariatów i wydawnictw. W 1926 roku przystąpiono do budowy nowego gmachu biblioteki z przylegającą doń czytelnią i pomieszczeniami do pracy bibliotekarskiej. W 1934 roku księgozbiór wzrósł do 34 tys. tomów, co zmusiło braci do zaadaptowania spichlerza na magazyn biblioteczny. Pomimo wojny księgozbiór osiągnął w 1942 roku stan 100 tys. tomów¹⁰, w 1951 roku – 180 tys.

⁸ *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*, t. 7: *Baden-Württemberg und Saarland*, pod red. W. Kehra, Hildesheim 1994, s. 58-62.

⁹ *Tamże*.

¹⁰ Podczas II wojny światowej w klasztorze Beuron przechowywano wartościowe rękopisy ze zbiorów Preußischen Staatsbibliothek w Berlinie oraz Württembergische Landesbibliothek w Stuttgartcie.

tomów. Rozrastający się księgozbiór zmusił zakonników do rozbudowania magazynu do sześciu pięter. W 1989 roku księgozbiór liczył już 360 tys. tomów. Rocznie księgozbiór wzrasta o około 5 tys. tytułów. W 2005 roku biblioteka posiadała już 410 tys. jednostek medialnych oraz abonowała 490 tytułów czasopism. Pięć lat później, w 2012 roku, księgozbiór liczył 426 tys. książek, 165 inkunabułów, 169 rękopisów muzycznych, 236 rękopisów, biblioteka abonowała 425 czasopism¹¹.

Główną funkcją biblioteki klasztornej w Beuron jest kształcenie i pogłębianie wiary zakonników, co determinuje profil księgozbioru. Fundament, dominujący segment księgozbioru, tworzy teologia, a w niej Pismo Święte i biblistyka, historia zakonów i duchowości, mistyka i historia religii. Drugą ważną gałąź tworzą dzieła z zakresu liturgii, monastycyzmu, historii sztuki, zwłaszcza średniowiecznej, patrologii, historii zakonu benedyktyńskiego i historii Hohenzollernów. Na trzeci segment zbiorów w Beuron składają się: beletrystyka, sztuka, nauki przyrodnicze, filologia, filozofia, technika, zoologia oraz wydawnictwa informacyjne. Jako całość księgozbiór w Beuron można uznać za specjalny, a bibliotekę za naukową. Jest to biblioteka specjalna z niemałą reprezentacją literatury z zakresu nauk humanistycznych, społecznych, a nawet matematyczno-przyrodniczych. Wskazuje na to wyraźnie analiza rzeczowa księgozbioru, sporządzona na podstawie szczegółowej charakterystyki zawartej w informatorze Bernharda Fabiana¹² (zob. tab. 1).

Księgozbiór w Beuron według analizy Fabiana ma częściowo charakter zabytkowy. W 1989 roku na 365 tys. tomów zabytkowy księgozbiór szacowano na ok. 50 tys. tomów, wśród których znajdowało się 161 inkunabułów, 999 tytułów z XVI wieku; 2 385 tytułów z XVII wieku, 6 223 tytuły z XVIII wieku, 40 tys. tytułów z XIX wieku. W księgozbiorniczej w Beuron przeważa literatura w języku niemieckim (trzy piąte całości). Jedną piątą stanowi literatura w języku łacińskim, kolejną jedną piątą tworzy literatura w innych językach¹³.

¹¹ L. Baumgarten, *Die Klosterbibliothek der Erzabtei Beuron. Hausarbeit*, Leipzig 2004-2005, s. 4-6.

¹² *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*, dz. cyt., s. 58-62.

¹³ *Tamże*.

Tab. 1. Struktura księgozbioru biblioteki klasztornej w Beuron

Lp.	Nazwa dyscypliny	Liczba tytułów
<i>Nauki teologiczne</i>		
1	Historia eklezjalna	2385
2	Historia monastycyzmu	1528
3	Benedyktyni	40
4	Prawo eklezjalne	1081
5	Katechetyka	1145
6	Liturgia	2214
7	Teologia pastoralna	682
8	Patrologia	1255
9	Asceza	5000
10	Wydania Biblii	704
11	Egzegeza	1660
12	Hagiografia	1465
13	Teologia uniwersalna	370
14	Homiletyka	2605
Razem		22134
<i>Nauki humanistyczne i społeczne</i>		
15	Literatura wojenna	41
16	Moralność	817
17	Muzyka	798
18	Pedagogika	804
19	Antropologia	85
20	Sztuka	1090
21	Autorzy greccy	ok. 2100
22	Autorzy łacińscy	1190
23	Literatura niemiecka	1758
24	Literatura obcojęzyczna	1446
25	Nauki tajemne	96
26	Geografia	1414
27	Judaica	61
28	Filologia	2407
29	Filozofia	1306
30	Polemika	1796
31	Programy szkolne	2280
32	Nauki religijne	108

33	Prawo cywilne	1117
34	Historia	3175
Razem		23892
<i>Nauki matematyczno-przyrodnicze</i>		
35	Matematyka	244
36	Medycyna	620
37	Nauki przyrodnicze	190
38	Ekonomia	273
39	Botanika	439
40	Chemia	63
41	Technika	104
42	Zoologia	91
Razem		2024
<i>Inne</i>		
43	Inkunabuły	161
44	Dysertacje	72
45	Encyklopedie	1146
46	Czasopisma	371
Razem		1750
Całość		49700

[Źródło: *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland*, t. 7: *Baden-Württemberg und Saarland*, pod red. W. Kehra, Hildesheim 1994, s. 58-62].

Księgozbiór zabytkowy wykazuje profil wybitnie humanistyczny. Zgodnie z charakterystyką rzeczową Fabiana można w nim wyodrębnić dwie główne grupy zbiorów: nauki teologiczne (22 134 tytuły), nauki humanistyczne i społeczne (23 892), dopełnione przez nauki matematyczno-przyrodnicze (2 024) oraz pozostałe (1 750). O wartości księgozbioru zabytkowego świadczą zwłaszcza rzadkie i niezmiernie cenne pojedyncze egzemplarze zachowanych ksiąg. W dziale Asceza jest to osiemdziesiąt dziewięć wydań *De imitatione Christi* Thomasa á Kempisa z czterech stuleci i w sześciu językach. Biblioteka może się poszczycić posiadaniem ogółem 700 wydań Biblii sprzed 1900 roku, w tym czterdziestu trzech wydań w językach oryginalnych: hebrajskim, aramejskim i greckim. Szczególnie cennym okazem jest wydanie Nowego Testamentu J. Ecka, opublikowane w 1558 roku w Wenecji. Niewielką, lecz cenną kolekcję stanowi literatura botaniczna zawierająca dzieła z historii naturalnej, podręczniki, rozprawy o roślinach,

o ziołolecznictwie, wśród nich *Kraüiterbuch* – zieleńnik Jacobusa Tabernaemontanus wydany w Bazylei w 1687 roku. W zbiorze geograficznym znajdują się atlasy, dzieła z zakresu archeologii biblijnej, albumy, podręczniki, mapy, relacje z podróży, opis miast i pielgrzymek. Biblioteka może się pochwalić w swoich zbiorach m.in. egzemplarzem *Cosmographia* Sebastiana Münstera z 1553 roku, wydanym w Bazylei. Wśród przechowywanych w Beuron cennych ksiąg historycznych na uwagę zasługują również dzieła Józefa Flawiusza w dziesięciu wydaniach (1534-1735). Kolekcja muzykaliów obejmuje bardzo różnorodny księgozbiór: nuty chorałowe, podręczniki do śpiewu, do gry organowej, dzieła z zakresu historii muzyki i biografie muzyczne. Dumą biblioteki w Beuron są zwłaszcza rzadkie edycje z XVI-XVII wieku, m.in. Sebastiana Virdunga *Musica getutscht* (1511). Właściwie każda z dyscyplin teologicznych stanowi unikatową kolekcję. Przykładowo Homiletyka zawiera zbiory kazań na niedzielę i dni świąteczne, dla ludu, na czas żałoby, na chrzest, na tematy katechetyczne. W XIX wieku zebrano i połączono kazania w oprawnych tomach, każdy liczący siedmiu autorów oraz od dziesięciu do trzydziestu tytułów, między innymi kazania jezuita i misjonarza Indian, Franza Xaviera Wenigera¹⁴.

3.2.1. Udostępnianie

Biblioteka klasztorna w Beuron łączy poprzez swoje zbiory przeszłość i teraźniejszość, służy Kościołowi, opactwu, ale również światu zewnętrznemu. Mimo że jest typową biblioteką prezencyjną, nieudostępniającą książek na zewnątrz, poza wypożyczeniami bibliotecznymi z jej księgozbioru oprócz zakonników mogą korzystać mieszkańcy Beuron, goście i badacze. Biblioteka jest otwarta przez pięć dni w tygodniu, od poniedziałku do piątku, w godzinach: 8-10 i 14.30-17.30. Czytelnicy mogą studiować dzieła biblioteczne w czytelni liczącej dwaście miejsc, do ich dyspozycji przy wolnym dostępie do półek jest liczący ok. 5 tys. dzieł księgozbiór podręczny. Do 1975 roku jedynym narzędziem wyszukiwawczym były tradycyjne katalogi: przedmiotowy i autorski. W 1975 roku rozpoczęto tworzenie katalogu komputerowego, ukończono zaś w 1985 roku. Dziś można przeszukiwać księgozbiór w Beuron poprzez zintegrowany katalog bibliotek kościelnych

¹⁴ Tamże.

(KiVK¹⁵), a od 2004 roku poprzez centralny katalog wirtualny bibliotek teologicznych (VThK¹⁶). Zbiory biblioteczne z Beuron są dostępne również dzięki wymianie międzybibliotecznej w ramach Arbeitsgemeinschaft AKThB¹⁷. Personel biblioteki liczy trzech zakonników¹⁸.

3.2.2. Polonica

Według informacji uzyskanych od zakonników w drodze ankiety biblioteka nie współpracuje z żadną z polskich bibliotek kościelnych na polu gromadzenia zbiorów. Z Polską i z polską historią łączy bibliotekę w Beuron przede wszystkim osoba księcia Edmunda Fryderyka Radziwiłła i подарowany bibliotece jego bezcenny księgozbiór. Już sam książę Radziwiłł zasługiwałby na większe niż dotychczas zainteresowanie polskich historyków, i to nie tylko historyków Kościoła. Paradoksalnie o życiu Edmunda Fryderyka wiadomo niezbyt wiele, nawet z opracowań poświęconych wielkopolskim Radziwiłłom, mimo że w powikłanych dziejach pruskiej linii Radziwiłłów uznać go można za osobę nader zasłużoną dla dziejów Polski. Najbogatszy pod względem faktograficznym jest biogram Radziwiłła zamieszczony w *Polskim słowniku biograficznym*¹⁹. Ten wieloletni poseł Rzeszy z ramienia partii Centrum, będąc wikarym w Ostrowie Wielkopolskim, jednocześnie pełniąc obowiązki katechety szkolnego, zasłynął odmową nauczania dzieci polskich religii w języku niemieckim (1873 rok), co doprowadziło do jego zwolnienia z gimnazjum. Następnie był jednym z najbliższych współpracowników kard. Mieczysława Ledóchowskiego w okresie jego wydalenia z cesarstwa niemieckiego i przebywania w Rzymie. Prawdopodobnie z tej przyczyny nie został zaakceptowany przez władze niemieckie jako kandydat na biskupa. I zapewne to właśnie skłoniło go do porzucenia kariery duchownej,

¹⁵ Kirchlicher Verbundkatalog, <http://www.kvk.de/>, 31.11.2012 – wspólny projekt Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Theologischer Bibliotheken i Verband kirchlich-wissenschaftlicher Bibliotheken, katalogi online siedemdziesięciu jeden naukowych bibliotek kościelnych połączone w bank danych.

¹⁶ Virtueller Katalog Theologie und Kirche, <http://www.vthk.de/>, 31.11.2012.

¹⁷ Arbeitsgemeinschaft Katholisch-Theologischer Bibliotheken (AKThB), <http://www.akthb.de/>, 31.11.2012 – stowarzyszenie 138 niemieckich katolickich bibliotek naukowych.

¹⁸ Dane liczbowe i informacje faktograficzne pochodzą z kwestionariusza badawczego wypełnionego 8 września 2012 roku na prośbę autora przez bibliotekarza br. Petrusa Dischlera OSB.

¹⁹ *Polski słownik biograficzny*, t. 30, z. 1-4: *Radwan – Reguła Tadeusz*, pod red. S. Kieniewicz, Wrocław 1987, s. 178-180.

wyjazdu do Beuron i przyjęcia ślubów zakonnych (1890 rok) w tamtejszym opactwie benedyktyńskim. Bardzo możliwe, że wpływ na to miało spotkanie w 1866 roku we Wrocławiu z wędrującym w poszukiwaniu ksiązek do biblioteki klasztornej bratem Placydem²⁰. Faktem jest, że Edmund Fryderyk Radziwiłł wstąpił w 1886 roku do klasztoru, obierając imię patrona opactwa, Benedykta. W ciągu krótkiego pobytu w Beuron i w portugalskim Cucujaes, przerwanej śmiercią, Edmund Fryderyk doczekał się uznania i wybrania na funkcję przeora²¹. Osoba Edmunda Fryderyka Radziwiłła powinna wzbudzić większe zainteresowanie wśród historyków książki i bibliotek, a to za sprawą ofiarowanego bibliotece w Beuron cennego księgozbioru. Znalazły się w nim inkunabuły, stare druki z XVI wieku, książki liturgiczne, edycje źródeł z Polski i z Czech. Dzieje księgozbioru Radziwiłła to prawie dosłowna ilustracja sentencji *Habent sua fata libelli*. W 1898 roku dar Radziwiłła został przekazany klasztorowi Emaus w Pradze, a stamtąd do opactwa tynieckiego. Tak naprawdę nie wiadomo dokładnie, jakie książki trafiły do Pragi i tam pozostały do dziś, a jakie trafiły do Tyńca²². Jest to temat godny szczegółowych badań. W Beuron pozostały do dziś głównie cenne stare druki, a pośród nich Biblia Wujka z 1593 roku, dysertacje, *Chronica Polonorum* z 1531 roku, *Statuta regni Polonorum* z 1563 roku, *Reguła* św. Benedykta, dzieła z teologii ogólnej i pastoralnej²³.

Biblioteka klasztorna w Beuron czeka na dalsze odkrycia i prace badawcze. Ze wszech miar zasługuje na zbadanie księgozbiór Edmunda Fryderyka Radziwiłła. Jego śladów należy szukać w Beuron, w Pradze, w Tyńcu, a być może i w innych miejscach, gdzie przebywał książę: w belgijskim Maredsous czy w portugalskim Cucujaes. Jak się wydaje, tym miejscem nie jest podostrowski Antonin, w którym nie przechowuje się pamiątek po Radziwiłłach.

²⁰ *Zwischen Aufbruch und Beständigkeit Leben und Wirken des zweiten Beuroner Erzabtes Placidus Wolter (1828-1908)*, pod red. Petera Hägera, Jakobusa Kaffanke, Berlin 2008, s. 60-62. U. Engelmann podaje, że Edmund Fryderyk odwiedził po raz pierwszy Beuron w 1863 roku; zob. U. Engelmann, *Hundert Jahre Bibliothek Beuron, w: Beuron 1863-1963. Festschrift zum hundertjährigen Bestehen der Erzabtei St. Nartin*, Beuron 1963, s. 405.

²¹ *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, dz. cyt.*, s. 58-62.

²² U. Engelmann, *Hundert Jahre Bibliothek Beuron, art. cyt.*, s. 416.

²³ *Tamże*.